

Søndersø Kirke.

Ved Lærer *Elling*, Søndersø.

Maaske Søndersø Kirke er blandt de 100 Kirker, som Adam af Bremen nævner skal være paa Fyn 1070. Allerede 1083 skal der have været 300 Kirker paa Fyn og omliggende Øer.*) De fleste Trækirker blev ødelagt af Venderne. Beklægt er det, at man tog Sten fra Jættestuer og Gravkamre til Kirkebygning, fordi de var glatte. Mange Runestene blev ligeledes ødelagte, og der findes muligvis nogle indmurede i Kirkerne. Søndersø Kirke er helliget Apostlene Peder og Povl. Naar Bønderne i den katolske Tid traadte ind paa Kirkegaarden, tog de ærbødigt Hatet af og hilste Kirkens Helgener. De fleste Stenkirker blev først bygget i det 12. Aarhundrede, da man bl. a. fik Midler til Kirkebygning fra det gode Sildefiskeri i Øresund. Fra ca. Aar 1200 begyndte man at bygge Kirker af Tegls: en med Munkeskifte (2 Løbere og 1 Binder). Senere, i Midten af det 16. Aarhundrede, indførtes Krydsskiftet. Kirkernes takkede Gavle skulde symbolisere Jakobs Himmelstige og de 7 Planeters Trin eller Verdenssjælens gradvise Fremskridt ved dens aarlige Op- og Nedsvingninger. Indgangen, hvorover senere Taarnet byggedes, skulde symbolisere Fødselen, Skibet derimod Livet og Koret Graven, hvori stundom Helgenernes Ben blev nedlagt, og uforklarlige Symboler blev anbragt uden paa Kirkens Kor. Det var en fortjenstfuld Gerning at hjælpe til ved Kirkens Opførelse. De fattigste i Sognet tiggede somme Tider 2 Dage for at have Proviant til den 3. Dags Kirkearbejde. Søndersø Kirke er oprindelig opført i romansk Stil. Senere er der ombygget og tilbygget i gotisk Stil. Det er almindeligt, at Koret og Langskibet udvides først, derefter tilføjes Hvælvinger, og Murene forstærkes med Piller. Derefter opførtes Taarnet, Muren ind til Taarnet brydes igennem, og en Spidshvælvning mures ovenover. Taget bliver teglhængt, og Vaabehuset tilbygges. I ældre Tid havde Mændene Indgang i Syd og Kvinderne mod Nord. Kirkens Indtægter kom især fra 1300—1450 ind ved Afladsbreve; men baade Kongerne og Bisperne tager ofte af Kirkernes Gods, naar der er Krig i Landet. Efter Reformationen erstattes Læsepultene med Prædikestole og

*) De, som ønsker almindelige Oplysninger om Kirkernes Kaar særlig paa Fyn, henvises til Pastor Idums Artikel i Historisk Samfunds Aarbog 1919 (Side 370—77). — Man har prøvet at beregne Kirkernes Aalægstid ud fra Længdeliniens Afgang fra Sollinien.

Stolestader. Kirkerne smykkes ofte i denne Tid. Senere, da Kongerne havde overdraget Kirkerne til Herremændene, op-hører Udsmykningen tit. Dog findes i Sønder sø Kirke baade Kirkestole og Prædike stol skænket af Kirkens Ejere i dette Tidsrum.

1483 lod Peder Hogenskilds Enke, Cecilia Skinkel til Dallund, Kirkedøren beslaa med Jernbogstaver, hvis latinske Indskrift lyder omtrent saaledes i Oversættelse: Hustru Cecilia Aar efter Kristus 1483. Naar du gaar ind i Kirken, kom i Hu at du er født som et Menneske. Du skal læse, skal synge udgyde mange Bønner. Denne Dør er Herrens. De retfærdige indgaar i de helliges Forsamlinger (Petri og Pauli apostolorum). Den gamle Kirkeklokke, som revnede ved Ringningen over Kr. VIII. 1848, bar ogsaa Skinkels og Hogenskilds Vaaben.

1552 maa Præstestolen eller Skriftestolen i Sønder sø Kirke være givet af Gert Bryske og Anna Viffert til Dallund. Den er forsvunden nu; men udvendig fandtes Bryskes og Vifferts Vaaben og indvendig Gyldenstjernes og Frues Vaaben. Gert Bryske og Frue har sikkert ogsaa givet Altertavlen i Haarslev Kirke, da deres Vaaben (halv Ørn og halv Lilje samt et tværdelt Vaaben, hvis øverste Felt atter er delt paa langs) findes paa den ene Side. De ligger begravet foran Alteret i Sønder sø Kirke, og ved Korets søndre Væg er opsat et Sandstensepitafium*) over dem med Indskrift: Her ligger begravet erlig oc velbyrdig Mand, Gert Bryske, som var Eyler Bryskes Søn af Dallund,, som døde paa hans Gaard, Dallund Mandag nest efter Trinitatis Søndag, som var den 13. Dag Juni 1552, med sin kiere Hustru erlig oc velbyrdig Fru Anne Weffert, som var Tønne Weffertzdaater af Brolycke, som døde paa Tirsbek Onsdagen nest efter Philippi Jacobi, som var den 4. Dag Maii 1586; oc lefvet de sammen i 16 Aar, begafvit af Gud met 3 Sønner oc 4 Døter. Gud gifve dennem oc os ale en salig Opstandelse paa den yderste Dag. Lige overfor er indmuret paa Korets nordre Væg en Ligsten af Skifer over deres Datter Jomfru Elisabeth Bryske til Amagergaard i Vigerslev Sogn. Hun afbildes særdeles tydeligt** med broderet Hue, Dyvekekrave, syvradet Guldkæde, 2 Kors og 1 Medaillon samt 8 Ringe paa Fingrene og deriblandt 2 eller 3 med indfattede Sten samt blommet og, som det synes, Sølv- eller Guldbrokades Kjortel. Hun var Søster til Carl Bryske paa Margaard, der senere blev Lehnsmand paa Rugaard. Hun forveksles ofte med sin Broderdatter Elisabeth Bryske, der har efterladt sig en Slægtbog, som findes i Karen

*) Er ogsaa afbildet i en tidligere Aarbog ligesom Elis. Bryskes Sten.

**) Se Historisk Samfunds Aarbog 2. Bind. Side 543.

Brahes Bibliotek, der opbevares paa Landsarkivet i Odense. Under hendes Billede i Kirken staar følgende Indskrift: Her ligger begravet ærlig og velbyrdig Jomfru Elisabeth Bryske, som døde paa sin Gaard Amager den 14. Febr. 1582 og blev hidført den 18. Marts.

Alle de 16 Ahners Vaabener staar meget tydeligt gengivet paa Stenen. Til venstre Forfædrenes Vaabener paa fædrene Side (Bryske, Gyldenstjerne, Hogenskild¹⁾, Rønnow, Skinkel²⁾, Bille og Lunge) og til højre Vaabener paa mødrene Side (Wifler, Ulfstand, Reventlow,³⁾ Ulfeld, Brahe, Rosensparre⁴⁾ og Lunge.)

Kalkmalerierne paa Hvælvingerne i nordre Kapel stammer fra Tiden lige før Reformationen. Der findes 4 bevarede, og mindst 2 er udslettede efter at være fremkaldt (1898) efter Overkalkningen paa Reformationstiden. Det ene forestiller Marie Bebudelse. Man ser til venstre en basunende Engel med udfoldede Vinger; til højre ses Jomfru Marie, som forfærdet løfter sine Hænder. Midt imellem findes 3 Mynder, der betegner den undfangende Kraft. Ovenover Mynderne imellem Figurerne er et slynget Baand med Engelens Hilsen til Jomfru Marie (Ave Maria mena feccu Dms . . .)

Det næste Billede forestiller den hellige Gregors Messe. Man ser til venstre 2 Vinduer. Paa et Bord (Alter?) to Røgelsekar; ved det ene en opslaaet Bibel og midt imellem en staaende Kristusfigur, fra hvis Hjerte en Blodstrøm straalere ned i en Kalk, der ligeledes staar paa Alteret. Ved Siden til venstre 2 Munke eller Kardinaler og til højre 2 Bisper i fuldt Skrud. Foran knæler Pave Gregor med tilbedende Hænder imellem 2 Kor drenge. Pave Gregor kunde ikke faa Folket til at tro paa Forvandlingslæren og lavede derfor dette lille Under. Billedet skal være enestaaende; man kender kun et lignende fra Lübeck*).

Paa den vestlige Hvælving ses de hellige tre Kongers Tilbedelse af Jesus. Man ser Herberget i Bethlehem med Udsigt

¹⁾ Er vist Bille.

²⁾ Her mangler 1 Vaaben.

³⁾ Passer temmelig sikkert ikke. Det 4de er vist Brahe. Det 5te Rønnow.

⁴⁾ Her mangler 1, der ser ud som Urne.

*) Der har været endnu 2 Kalkmalerier foruden de her nævnte. Det ene forestillede Mariæ Himmekroning; men de blev begge, fordi de var for »katolske«, paa Ministeriets (Styhr) Befaling udslettede. Den hellige Gregors Messe var ogsaa i Fare; men paa Pastor Balslevs, Provst Balslevs og Biskop Rørdams Anbefaling blev Billedet skaanet. Nationalmuseet vil nu ved Kirkens Restaurering lade de to udslettede Billeder genfremkalde.

et bakket Landskab i Baggrunden med enkeltstaaende Træer paa Toppen. Til højre i Baggrunden Taarne og Spir af Bygninger. I Forgrunden til venstre ses Josef staaende i Portaaabningen og Marie siddende ved Siden af med Barnet samt en af de hellige tre Konger knælende foran. De to andre Konger staaar velsignende og tilbedende bagved. De to forreste Konger er klædt i lang Kapper eller Kaaber; den tredie er iført kort Kappe.

Det fjerde Billede paa Hvælvingen ind mod Kirken forestiller ogsaa Marie og Josef med Barnet. Her er Rollerne ombyttet. Marie staaar foran Herberget eller Stalden. Dyrene ses gennem Døraabningen inde i Stalden. Midt paa Billedet ses Jesus liggende med 2 svævende Engle ovenover holdende imellem sig et Baand med (ulæselig) Indskrift. Josef staaar tilhøjre munkeklædt. Bagved ses Byen med Huse og Taarne og atter en svævende Engel. Længst til højre er malet tre sejlene Skibe.

Altertavlen forestiller Korsfæstelsen.

De to gamle Lysekrøner, som nu er forsynet med elektrisk Lys, blev flyttet hen i Sideskibene 1916, da Kirken blev forsynet med 2 nye, hvorpaa staaar: Skænket Kirken 1916 af Sognefoged C. P. Jørgensen og Hustru til Minde om deres Søn Anders Jørgen.

Prædikestolen er et tarveligt Arbejde, som rimeligvis er skænket af Eiler Høeg*), da hans og Hustrus Vaaben (Krabbe) findes rundt om Prædikestolens Rand (Krumpen, Gøye, Bryske, Lunge, Høeg, Krabbe, Juel, Friis, Ged, Rosenkrans). Paa Midten af Prædikestolen findes rundt om udskaarne Billeder af 4 Evangelister: Mathæus med Menesket, Lukas*) med Løven; de to andre staaar hver med en Bibel og opløftet Haand, men mangler de sædvanlige Symboler Oksen og Ørnen. — Ovenover Prædikestolens »Himmel« er malet paa Hvælvingen et Draperi, hvori før har været at se et Billede (Jomfru Finicke?).

Degnestolen var 1583 forsynet med Rosenkransernes Vaaben paa den indvendige Side, og udvendig fandtes Lungernes eller Dyrernes Vaaben**). Nu findes Bryskernes flakte Ørn paa den udvendige Side

Den gamle Kirkeklokke revnede 1848, da man ringede over Kristian d. 8. Paa den nye staaar: Støbt af H. Gamst og H. C. Lund, København, Anno 1849.

*) Eiler Høeg († 1660) opførte 1634 det ene Taarn paa Dallund, hvor Vaabenet ses over Døren.

**) Se Historisk Samfunds Aarvog 2. Bind 547 og 553.

I Biskop: Jacob Madsens Visitatsbog omtales Sønder sø Kirke:

Skouby Herred . . . 12 Kirker: Synderzø: Nicolaus Christiernj. Dallund, Eyler Bryske . . . Decimantes (Tiendeydere) 70 Visitauj 1590 Marty 5 h 10. Efter en Omtale af Præsten og hans Forhold fortsættes: Templum tornet (Kirken har Taarn) og Korskirke; huggen Kamp; fejler paa Taget; Inthet Bly uden paa Synder side ved Renderne. Huellinger 4 og 2 Capeller. 1 Clok. Tafflen Chrj crucifixio (Altertavlen Kristi Korsfæstelse) 12 Aposteler paa Floyeler. Fonten i Norden Capel. Arm Prædike stol staar paa Mur. God Skriffte og Degne Stole. 1 herlig blaa Fløels Hagel. Kalk og Disk uforgylt. Ligger Gert Bryske oc Frue Anne Wiffert begraaffuen udj en Kiøller. Sten paa (ipse obiit Aa. 1552, 13 Junij ipsa 1586 paa Tirsbeck Majj 4); oc deres Dater Jomfrue Elizabet, hendis Sten sort staar i Muren (døde 1582, 14 Febr. paa hendis Gaard, Amager; begraaffuet 28 Martij). Kirkegorden 1 Træ paa; Muren met Camp oc muret paa offuer met Tegel. Laden god. 1 lidet Segerværk i Kirken.

I Hoffmans Fundatser omtales Sønder sø Kirke 1760. Ligeledes i Præsteindberetning fra 1755: Kirken er en Korskirke, Muren vesten (?) Porten af graae hugne Kampsteen, sammenbundne med brændte Muurstien. Taarnet havde forhen 2 Gayle mod Østen og Vesten; men for 2 Aar siden, da Kammerherre Grüner, som Kirkepatron, lod Kirken reparere, bleve disse 2 Gayle formedelst Brøstfældighed nedbrudte og i deres Sted opført et 4kantet teglhængt Spiir med Jernstang, Kugle og Floi. Paa Kirkedøren, som er paa den nordre Side (den indvendige Dør) findes i Munkeskrift med Jernbogstaver den Ins(k)cription som i R . . . under 1483 er indført hvis første Stropher Præsten saaledes oversætter: »Naar du i Herrens Huus gaaer ind, den store Gud at ære, lad da derhen dit ganske Sind med Andagt stillet være, at tænke paa: Gud derfor Dig til Meneske beredte, at Du for Gud ydmygelig skal læse, sjunge, bede.«

Kalk, Disk og Brødæske har Assessor Broder Landorph den Tid Kirkens Patron, givet og ere derfor betegnede med Bogstaverne B. L. Paa Funten, som er af graa Kampsteen, findes nogle Billeder udhugne, hvoraf det ene har en Nøgle i Haanden. (Ifølge Ringe (?) ere Billederne 3 med tilføjede Navne; S. Peder har en Nøgle i Haanden med et P. paa og S. Johannes og Kristus ere forestillede med Glorie om Hovedet.) Paa Klokken findes Navnet Maria paa begge Sider og derimellem paa den ene Side P. P. (formodentlig Peder Pedersen Hogenscheld) og paa den anden Side et Vaaben, der har Lighed med det paa Kirkedøren (altsaa Schinkels) samt et andet; der er Hogenschilds og Hvitfeldts.

Den 4. 2. 1755 giver Pastor Elias Brinch følgende Indberetning angaaende Begravelserne i Kirken:

»— I Kirkens søndre Fløi en aaben Begravelse over Jorden, hvori Assessor Broder Landorph og Frue, Major Jørgen Thyge Seefeld, Margrete Due, gift med denne. En Søster til Margrete Due, † som Hofdame i Kjøbenhavn. Generalinde Alette Margrete Vind, f. Dorn. — Alle deres Ligkister og Lig foruden andre smaa og spæde Ligkister.

Under denne Begravelse findes endnu en anden aaben Begravelse, uden Tvivl adelig. Men Kisterne ere ganske forfuldede og henfaldne og derfor ikke kan vides, hvo de have været, som derudi have været begravet.

Dernæst findes en gl. adelig Begravelse af de Brysker*), som har været Eiere af Dallund, under Koret, hvis Kister, som ere ganske henfaldne, skal endnu findes, men Nedgangen dertil er tilmuret. Ovenover ligefor Alteret er udi Gulvet lagt en Ligsten, hvorpaa er udhugget et Mandsbillede (her følger en Beskrivelse af Stenen og Inskriptionen paa den) samt i Korets nordre Væg en Ligsten over Elisabeth Bryske. Over denne sidste hænger en Tavle med en Inscription, at hendes Broder Tønne har bekostet den.

Under den nordre Kirkefløi tæt ved Muren have Præsterne**) deres Begravelse muret udi Jorden.«

Af ovenstaaende fremgaar altsaa, at der 1755 i det søndre Kapel henstod Kister indeholdende Ligene af:

1. Assessor i Hofretten Broder Landorph til Billesbølle, f. 26. 10. 1650, † paa Billesbølle 30. 1. 1711.
2. Anna Kirstine, Datter af Assessor Hans Knudsen til Sandager, f. 1680, † paa Billesbølle 1703, 23 Aar 8 Md. 2 Dage gl.; bisat i Fjelsted Kirke 19. 11., gift med Broder Landorph. — Desuden et Par Børn af dette Ægtepar, døde som smaa. De maa antagelig være blandt de af Præsten 1755 nævnte smaa Ligkister.
3. Major Jørgen Thyge Seefeld til Margaard, f. paa Steenalt 1. 2. 1675, † paa Margaard 6. 11. 1723, bisat 8. 11.

*) Kallske Samling i det kgl. Bibliotek 4° Nr. 377. Velvilligst meddelt af Hofjægermester v. Schøller, Margaard. — Biskop Jacob Madsen skriver:

Fru Gjertrud døde, 71 Aar gl., Lørdag d. 16. Juli 1614 Kl. 8—9 Fmd. og Ejler Bryske samme Eftermiddag Kl. 2—3, 73 Aar gl. Blev begge begravet i Sønder sø Kirke. — Aaret før blev ifølge Pont. Atlas Karl Bryske til Margaard og Langesø ført fra Aarhus, hvor han døde, til Sønder sø Kirke.

**) 1698 blev Præsten Knud Krags Kæreste (Kone) her til Søndersee Menighed begravet i hans Kirke.

4. Margrete Due, f. 25. 9. 1682, † paa Margaard 1. 4. 1736, bisat 18. 4. Gift 1) med Thyge Seefeld, 2) med General Grüner.
5. Else Kathrine Due, f. 30. 7. 1675, † i København 25. 8. 1714, Hofdame, Søster til Margrete Due.
6. Generalinde Alette Margrete Vind, f. Dorn, † i Odense 11. 12. 1749, bisat 9. 1. 1750*). — Blandt de af Præsten 1755 nævnte smaa Kister maa være 3 udøbte Børn af General Chr. Schøller, der vides indsatte i Kapellet 1750, 1751 og 1752.

Efter 1755 vides følgende at være bisatte i Kapellet:

1. Isabelle Sofie Schøller, Datter af General Chr. Schøller, f. 15. 12. 1757, † i Odense 4. 11. 1758.
2. Baronesse Eva Margrete Ranck, f. i Gøteborg 14. 3. 1674, † paa Kronborg 1. 8. 1755, gift med Etatsraad Johan Didrik Grüner.
3. Etatsraad Amtmand Johan Didrik Grüner, f. 27. 7. 1661, † 25. 3. 1712 i Sorø, bisat der og senere ført til Sønder sø.
4. General og Chef for Armeen i Norge Carl Gustav Grüner til Margaard, f. paa Sæbyholm i Sverrig 1. 1. 1688, † i Kristiania 18. 2. 1763.
5. Generalmajor Christian Schøller, f. 16. 5. 1706, † paa Margaard, 4. 4. 1778, bisat 18. 4.
6. Generalinde Ebba Ovidia Schøller, f. Grüner, f. 2. 5. 1720, † i Odense 12. 11. 1793, bisat 25. 11.
7. Klosterfrøken i Odense Christiane Sofie Magdalene Mund, † i Odense 1799, Datter af Justitsraad Frants Mund og Helle Margrete Krag.
8. Margrete Marie Schubarth, Datter af Oberstlieutenant Carl Rudolf S., f. 14. 4. 1752, † under et Besøg paa Margaard 1770, bisat 7. 5. s. A.
9. Kaptain Peter Friederichsen, † i Odense — —; han testamenterede 10. 11. 1745 en Kapital til Sønder sø Hospital.
10. Sofie Magdalene Schøller, f. 25. 5., † 26. 5. 1745, bisat 29. 5., Datter af Generalmajor Gustav Grüner Schøller og Vibeke Charlotte Trolle.

I Præstens Indberetning 1755 siges det jo, at der under det søndre Kapel findes en anden Begravelse, hvor der er flere sammenfaldne Kister. Blandt dem har sikkert enkelte gemt Ligene af flere Medlemmer af Familien Friis, der fra 1626 til 1680 ejede Margaard, saaledes Fru Mette Friis, f. 26. 12. 1609, sal. Henrik Sandbergs, der jo havde købt Kapellet 1676, og som ejede Margaard fra 1674—80, men døde 8. 9. 1684 paa Møllegaard i Vigerslev Sogn, og som vides bisat i Sønder sø. Antagelig er her ogsaa bisat Jomfru Mette Friis, der ejede Margaard 1658—74; hun døde 1690.

*) 1750 9. Januar blev Højædle og Velbaarne nu Sl. Generalinde Vinds Højædelige Lig ført fra Odense og hensadt i Synder sø Kirke.

Disse Kister og maaske flere af Slægten Friis har vel henstaaet i Kapellet, indtil Landorph købte det; han har saa formentlig flyttet dem ned i Hvælvingen under Kapellet, da han indrettede dette til Gravsted for sin Slægt.

Efter 1799 har Kapellet ikke været brugt til Bisættelse, idet den næste Ejer af Margaard, General Gustav Grüner Schøller, der døde 1810, blev begravet paa Kirkegaarden ligesom hans Hustru, der døde 1821.

Hvornaar Kapellet er bleven rømmet vides ikke bestemt, antagelig i 1820erne. Kun 3 Kister, nemlig General Grüners, Generalmajor Chr. Schøllers og dennes Hustrus blev nedsatte i Hvælvingen under Kapellet. Levnede Rester af Kisterne nedattes i Hvælvingen under det nordre Kapel, hvor efter Beretningen 1755 Præsternes Begravelse oprindelig var.

1924 er der givet Tilladelse til, at Gulvet over Hvælvingen i søndre Kapel maa sænkes ca. $\frac{1}{2}$ Alen i Anledning af Kirkens Istandsættelse. Der bliver saa anbragt Stole i Kapellet, hvad der ikke har været siden 1648.

Ejler Høeg, som opførte det ottekantede Taarn, der danner Trappegangen til den gl. Hovedbygning paa Dallund, og som byggede den store Lade 1641, fik det søndre Kapel i Søndersø Kirke overdraget til en Familiebegravelse. Kongebrevet herom lyder saaledes:

»Vi Fr. III. etc. Gøre vitterligt, at eftersom Os elskelig Ejler Høeg til Dallund Vor Mand og Tjener, underdanigst hos Os lader anholde, Vi naadigst ville forunde ham til et Begravelsessted det søndre Kapel ved Søndersø Kirke i Skovby Herred i Vort Land Fyen, da have Vi naadigst bevilliget og tilladt saa og hermed bevillige og tillade, at bemeldte Ejler Høeg forskrevne søndre Kapel udi Søndersø Kirke til et Begravelsessted maa nyde; dog at han paa sin egen Bekostning det lader forfærdige. Og eftersom der skal findes udi samme Kapel en otte Stole, som de unge Karle hidindtil have istaaet, da skal han derfor i Steden paa sin egen Bekostning neden i Kirken et Pulpitur indrette, hvor bemeldte unge Karle igen staa kunne. Forbydendes Alle og Enhver fornævnte Ejler Høg derimod som forskrevet staaer at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gjøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa vort Slot, Kjøbenhavn, d. 16. Juli 1648.

Under Vort Signet

Friderich.

Ejler Høgs Formuesomstændigheder var meget slette. Han havde 1650 »forstrakt Hs. Kongl. Majestæt og Kronen udi Guld, Sølv og Varer ved 1000 Rigsdaler« og ønskede nu til Gengæld at faa bevilget Tienden af Søndersø Sogn og jus patronatus til Dallund. Han laante og kunde ikke betale (1643: 300 Rdl. af

Søndersø Hospital, 1652: 5000 Rdl. til 6 % af Erik Kaas, 1655: 1000 gode Daler af 2 Præstesønner fra Broby o. s. v.). Han døde i Jørgen Snedkers Gaard i Vestergade i Odense 1660. Kreditorerne strømmede nu ind fra alle Kanter, og Børnene maatte gaa fra Arv og Gæld. Endnu i November 1675 fremkom Jomfru Anna Sophie Seefeld til Margaard med Fordring i Ejler Høegs Bo. Hendees Paastand gik ud paa at faa Indvisning i det søndre Kapel i Søndersø Kirke, som Sal. Ejler Høeg var raadendes over, og Dommen gav hende Ret deri. Hun bør nyde Indviisning i bemeldte Kapel i Søndersø Kirke og det ved gode Mænds Anmeldelse. Denne Dom blev 1676 stadfæstet af Landstinget, og til at udføre den udnævntes Christopher Korf til Østrupgaard og Bendix Hans v. Buchwald til Langesø, som da begave sig til Søndersø Kirke, hvilken af Degnen blev oplukket og gjorde de da Indførsel og Udvisning i fornævnte Kapel.

Actum Søndersø, 19. Maj 1676.

1687 sælger Assessor Landorph Søndersø Kirkes Tiende m. m. til sin Broder i Odense.

1753 forsyner General Gustav Grüner til Margaard Søndersø Kirke med Spir (i Stedet for takkede Gavle).

Der blev ikke sjælden handlet med Kirkernes Tiende, og der var ofte noget at udsætte paa Tiendeøjernes Vedligeholdelse af Kirkerne, hvad følgende Uddrag af Synsforretningerne for Søndersø Kirke viser.

Anno 1803 mødte Provst Boesen (Vigerslev) tilligemed 2 Mænd, en Tømrermester i Høved og en Murermester i Svennekær ved Viggerslev, for at tage et befalet Syn over Søndersø Kirke.

Loftet befandtes at være muret Hvælving og uden Mangel. Gulvet bestod dels af Bræder dels af brændt Sten, og af de første var nogle brøstfældige. I Enden af Kirkens nordre Udbygning samt en Del af Stengulvet ujævn og optraadt i Kirkens vestlige Ende. For Resten var Gulvet uden Mangel. Taget var godt paa nogle enkelte Stene nær, som i denne Tid blive oplagte. Murene og Tømmerværket er i saadan Stand, at det ei behøver Forbedring i de første Aar. Vinduer, Døre og Porte ere saaledes beskafne, at de kunde holdes for anstændige og brugbare, undtagen den yderste Kirkedør, som er brøstfældig. Der var sendt Arbejdsfolk ved Kirken, og ved disse blive de ovennævnte smaa Mangler straks istandsatte. At Kirken af os er befunden i denne Tilstand, det attesteres af os undertegnede Synsmænd, ligesom vi ogsaa ere villige til naar forlanges det med vor Eed at bekræfte.

Jørgen Nielsen — Rasmus Larsen
attesteres af Boesen

(Skovby Herreds Provsti Protokol).

Aar 1804 d. 4. Juli var der atter Syn. Der manglede et Par Stole. 1808 var Kirken saavel som Præstegaarden i god Stand. 1812 manglede 1 Reb i Klokkeloftet, og 6 Ruder var i Stykker. 1813 var Kirkegaarden »planeret«.

1814: Søndersø Kirke havde forrige Aar faaet en Hoved-reparation. Dog var Loftet itu paa Pulpituret tæt ved Opgangen. 4 Ruder itu, andre aabne. En Begravelse, som foreviste sønderbrudte Kister og Dødningeben, bør at fyldes. Vognhuset (?) tiener til Material Huus. En Kasse om Kalkebænken skjuler den vel, men hindrer ei, at jo Kalkstøvet flyver hele Kirken over, og laa tykt tillige med Grus og al Urenlighed paa Pulpituret.

Af de 3 Laager paa Ringmuren manglede de 2 Klinker, og den 3die kunde ei holdes lukket. Kirkegaarden var vel planeret, men om efter nogen Plan, kunde ei sees formedelst Udfred.«

Aaret efter (1815) skriver Synet om Kirken: Vaabenhuset bruges til Material Huus, Knæfaldet om Alteret manglede Puder, 2 Ruder itu, paa Taget over Taarnet var to Tagsten itu og manglede paa adskillige Steder at understryges. — Synsforretningen 1816 udviste, at nogle faa Ruder var itu og nogle Tagsten blæste af Taarnet og en Pille. Ringmuren var siden sidste Syn meget godt omsat, og Kirkegaardens Planering begyndt meget net og med Smag, men vil neppe kunne vedligeholdes.

1817: (Søndersø Kirke) Vaabenhuset mangler et Vindue, der fandtes Kalkbænk. Vinduet mod Nord kunde ønskes større, dybere ned i Muren og lysere, Rygstød mangler ved Fruentimmerstolene, Messe-Kjortelen uanstændig, Hagelen falmet. Vindeltrappen farlig, da et Trin ligger ganske løst, Taarnets Tag trænger til at understryges.

Kirkegaarden nydelig anlagt og forskjønned, Steenmuren overmaade godt omsat fra Grunden. De 2de Steen Monumenter, som ere opreiste midt paa Kirkegaarden bør, da de ei kan bruges i Forbindelse med Anlægget, at henflyttes til Muurene.

1819: Den 10. Juni synet Søndersø Kirke, der ligesom i Forvejen var godt vedligeholdt paa Muur, Tag, Træværk og Gulv. Kun anmærkes, at Fruentimmerstolene mangler Rygstød, som dog vanskelig kan anbringes formedelst Kirkestolenes Stilling. Endnu mangler her Materialhuus og Vaabenhusets Vinduer. Kirkegaarden smukt planeret, beplantet og anlagt, men slet vedligeholdt. Endnu fandtes de 2 Steen Monumenter, hvorom er erindret 1818, at vansire Anlægget. Tordenen havde 3 Dage i Forvejen beskadiget Taarnet, hvor Spærret og Lægter i modsatte Hjørner var splintrede — og Kalken kasted med Magt fra Gewelfet 7 a 8 Al. hen i Kirken. Saavel Muurmesteren som Tømmerfolk fandtes i fuldt Arbejde med at reparere Mangler. Om Uvejret skriver Fyns Stifts Adresseavis 15. Juni 1819, at der faldt Hagl af Dueægs Størrelse ved Brahetrolleborg (Ru-

gen var dette Aar saa ødelagt af Tørke og Nattekulde, at man flere Steder paa Fyn havde maatte afhugge den for endnu at benytte Jorden til anden Sæd. I Krarup havde 3 Mænd aldeles mistet deres Rug, og Kartoflerne affrøs ganske i Foraaret). Avisen fortsætter: »Medens den skrækkelige Byge trak over, var Tordenen tillige temmelig stærk oppe, og begge Naturbegivenheder virkede sammen paa det kraftigste til at ryste Sindet, og opfyldte Hjerterne først med Skræk og Beundring og siden med ligesaa stor Taknemmelighed mod den almægtige Haand, som beskyttede os . . .«

Iversens fynske Avis af 15. Juni 1819 siger: Den kortvarige Orkan Byge, der indtraf i Torsdags her ved Odense, har raset værst paa Sletten, ledsaget af Havl eller rettere kantede Istykker af næsten en Tommelfingers Størrelse, der knækkede meget Korn, og paa Sandagergaard sønder slog alle de store Ruder, der vendte mod Veirsiden, hvorefter der fulgte en Skylleregn, der lignede et Skyebrud, som saaledes slog ind i Værelserne gennem Vinduerne, at Vandet flød til midt paa Gulvet, og ligeledes ned slog meget Korn, der ikke mere staar til Redning.

Skovby Herreds Provsti Protokol meddeler 1820: Sønder sø Kirke godt vedligeholdt ud- og indvendig. Fruentimmerstolene ere nu forsynede med Rygstød; kuns mangler nu et Vindue i Vaabehuset, og Kirken et Materialhus. Opgangen til Kirkens Tag er fra Vaabehuset, men der savnes en Stige for at kunne komme paa Hvælvingerne; Træet for Vinduet ved Prædikestolen mørkner i Kirken. I Taarnet er kun en Klokke. Provsten giver sig den Frihed at yttre det Ønske, at den tømte Begravelse kunde omdannes til et Sacristie og et Materialhus.

1822: Vinduet er endnu ikke anskaffet i Vaabehuset, ikke heller er Vinduerne i Kirken, som ved forrige Aars Syn blev anmærket at trænge til Ombytning, repareret. Den øverste Fruentimmerstol kan ikke lukkes — 2 Stole i Pulpituret ere løse. En Del Tagsten mangler adskillige Steder paa Kirken. Saavel i Taarnet som i Kirken mangler Tagstenene Understrygning. Kirken trænger saavel indvendig som udvendig til Kalkning paa adskillige Steder. Ringmuren paa vestre Side maa repareres. Kirkegaarden var i meget god Stand.

1825: I Vaabehuset er en Bjælke meget angrebet af Fugtighed, der hidrører fra den ovenfor værende Blyrende, der ei kan holde Vandet ude. Kirkens Tag har lidt meget ved Stormen afvigte Vinter og maa overalt eftersees, paa nogle Steder maa ganske oplægges nye Tagsten i Særdeleshed mod Synden, hvor Langhalm er oplagt paa flere Steder, maa de gl. Tagsten rettes og understrygges. Indvendig trænger Kirken til Kalkning. Imod Landevejen er Ringmuren nedgledet paa et Sted — Vinduet ved Prædikestolen giver intet Lys,

fordi de udenfor staaende Træer ere blevne for høje. Disse maa derfor klippes eller stævnes. — 1830 bemærkes, at der findes en Del aabne Begravelser under Kirkens Gulv.

1831 bemærkes, at der mangler en Stige i Vaabenhuset. Vinduet lige for Schøllers Begravelse er gammelt og bestaar af smaa Ruder, saa Kirken paa det Sted er meget mørk, som noget kunde afhjælpes ved at klippe Grædepilen og de noget fra staaende Popler.

1834 er Manglerne ved Vinduet endnu ikke afhjulpne. Sognepræsten bemærkede, at det var hensigtsmæssigt og ønskeligt om den Steenforhøjning, som findes tæt ved Alteret, kunde enten helt borttages, eller og det øvrige Gulv ved Alteret gjøres lige med Samme, da Passagen for de Ofrende især med Børn, er vanskelig, ogsaa for Præsten ved Alterets Sacramente.

Kirkelaagen i nordre Side, som er gammel og forfalden og ei afbenyttet, bør borttages, og Steenmuur opføres i Stedet.

1836 bemærkes, at der findes en Del Foder og Snavs paa Vaabenhusets Loft. Det bør skaffes bort (Er ikke bortskaffet 1837). Knæfaldet om Alteret er for lidet i Forhold til Menighedens Størrelse og bør udvides.

1839 klages over, at Vinduet i nordre Kapel ikke var lyst nok. Var 2 Aar senere endnu ikke forandret.

Paa Foranledning af Menighedsraadet er det bestemt at lade udføre en større Restauration af Sønder sø Kirke i Aaret 1924. Blandt Sognets Beboere er tegnet en Sum af ca. 7000 Kr. til dette Formaal. Tanken er at lade indrette et Varmeapparat, at flytte Prædikestolen og Orgelet hen paa mere passende Steder, at forsyne Kirken med nye Stole og at lade Vinduerne reparere m. m. Tegningen er approberet af Ministeriet, og Arbejdet ledes af Kirkearkitekt Jensen, Odense.